

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОЇ АРХІВНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ В УКРАЇНІ У ДОСЛІДЖЕННЯХ ВІТЧИЗНЯНИХ НАУКОВЦІВ

У статті здійснено огляд наукових досліджень вітчизняних істориків-архівістів, основна увага в яких приділяється ключовим проблемам української архівної науки та освіти.

Ключові слова: архівістика, історики-архівісти, архівний менеджмент, спеціальні історичні дисципліни.

Після здобуття Україною незалежності та прийняття у грудні 1993 р. Закону України «Про національний архівний фонд і архівні установи» помітно зросла роль архівів у житті українського суспільства, що вплинуло на покращення соціального статусу професії архівіста. Крім того, інтеграція архівних ресурсів України у світовий інформаційний простір і розвиток міжнародної співпраці українських архівістів значно посилили інтерес молоді до архівної справи. Цьому значною мірою сприяло і впровадження архівної спеціалізації в університетах.

Особливо важливе значення у підготовці професійних істориків-архівістів відіграла й відіграє кафедра архівознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, яка до середини 1990-х рр. залишалася єдиним центром підготовки архівістів в Україні. З діяльністю кафедри пов'язані імена відомих в Україні вчених-архівознавців та джерелознавців: Ф. Шевченко, В. Стрельський, А. Введенський, М. Варшавчик, А. Грінберг, С. Яковлев, В. Замлинський, Я. Калакура та інші, які плідно працювали над підготовкою кваліфікованих архівних кадрів.

Становлення і розвиток архівної науки та освіти в умовах незалежності стає одним із пріоритетних напрямів наукових досліджень. Питанням узагальнення досвіду підготовки архівних кадрів у Київському університеті присвятив цілий ряд праць Я.С. Калакура. У своїх наукових розвідках дослідник порушував актуальні проблеми сучасної архівної освіти в Україні, аргументував ефективність інформатизації архівної освіти, аналізував історико-архівознавчу школу Київського університету. У публікації «Архівознавство у шевченківському університеті» Я.С. Калакура детально розглянув роль та місце наукових досягнень вузу у підготовці кваліфікованих архівних працівників. В іншій праці «Будівничий історико-архівознавчої школи Київського національного університету імені Тараса Шевченка» піднімалася проблема діяльності кафедри як потужної наукової школи, осередку історико-джерелознавчих, архівних та історіографічних досліджень. Здійснивши історіографічний огляд сучасної архівної літератури, Я.С. Калакура прослідкував провідні тенденції та основні закономірності становлення і розвитку архівної справи в Україні [1].

У спільній праці Я.С. Калакура та М.Г. Щербака «Центр архівістики та джерелознавства в Київському університеті» подана характеристика інтенсивності наукових досліджень викладачів кафедри. Крім того, у роботі здійснено огляд нормативних курсів, зроблено акцент на перспективи архівної професії, розкрито основні напрямки науково-дослідної роботи як викладачів й аспірантів, так і студентів [2].

Позитивно оцінюємо праці М.Г. Казьмирчук, яка розробила ряд навчально-методичних рекомендацій для студентів історичного факультету за спеціальністю «Архівознавство» [3]. Особливістю її праць є активний інтерес до вивчення ролі кінофотофонодокументів в архівознавстві.

Винятково важливе значення в сучасній архівній освіті займає комплекс досліджень, присвячених архівному менеджменту. Однією з основних умов успішного функціонування архівної справи є зростання ролі управлінського впливу на трудові колективи та кожного працюючого з метою їхньої злагодженої та ефективної роботи, оскільки все, що пов'язане з системою управління, сучасна наука трактує як менеджмент. У своїх дослідженнях дослідники наголошують на потребі опановування теоретичними знаннями і практичними навиками управління архівною галуззю, на з'ясуванні його особливостей в архівній справі. У багатьох дослідженнях з'ясовано, що вивчення

архівного менеджменту майбутніми архівознавцями позитивно впливає на прийняття управлінських рішень, організацію виконання завдань та покращує контроль за якістю і ефективністю роботи у сфері архівів. У працях вчених детально охарактеризована суть сучасних підходів до управлінської діяльності архівних установ й аргументовано висвітлено наукові засади архівного менеджменту [4].

Про основні принципи діяльності менеджера архівної справи йдеться в науковій розвідці Н.І. Гончарової, яка визначила головні групи джерел підвищення ефективності діяльності у архівній галузі та ґрунтовно розкрила поняття «менеджер в архівній справі» [5]. Особливої уваги дослідниця надала необхідності розробки концепції підготовки фахівців інформаційного менеджменту в галузі архівної справи та запропонувала якісно нові навчально-методичні підходи: диспути, дискусії, ситуаційний аналіз, ділові ігри тощо.

Особливості архівного менеджменту висвітлюються у дослідженні І.М. Маги «Архівний менеджмент: до питання рейтингування державних архівів» [6]. Дослідницею було зроблено акцент на обґрунтуванні необхідності запровадження в архівній галузі рейтингового оцінювання як одного з елементів управління, спрямованого на підвищення ефективності діяльності архівів. Для наукового пізнання всієї системи управління архівною справою, оптимального розроблення такого елементу управління як рейтингування, І.М. Мага запропонувала обговорити основні засади проекту методичних рекомендацій «Застосування критеріїв та показників визначення ефективності діяльності архівних установ» [7], розроблених з урахуванням основних принципів і методів управлінської практики та напрямів діяльності місцевих державних архівних установ.

До теми викладання архівознавчих дисциплін звертається у своїх дослідженнях архівіст і джерелознавець С.Ф. Павленко. Розкриваючи роль і значення архівної професії в науковому житті, дослідниця основну увагу зосередила на проблемі підготовки кваліфікованих архівних працівників у вузах неісторичного профілю [8]. Основні труднощі викладання архівознавства в цих закладах, за словами авторки, пов'язані насамперед із недостатнім рівнем забезпеченості навчального процесу відповідними підручниками та посібниками. Провівши історіографічний огляд праць з архівної справи, С.Ф. Павленко наголосила на необхідності формування у молоді усвідомлення того, що документальні багатства України, представлені архівними зібраннями, мають бути предметом постійної турботи з боку суспільства, оскільки містять безцінну інформацію, потрібну в повсякденному громадському, науковому, приватному житті.

Окремі проблеми взаємодії архівознавства із суміжними науками розглянуто в роботі С.М. Зозулі. На основі аналізу взаємовпливу на їх терміносистеми, дослідниця вказала на необхідність взаємодоповнення і взаємопроникнення термінологічних систем наукових галузей, що на належному рівні забезпечують реалізацію та ефективність архівної діяльності. У своїй праці С.М. Зозуля підкреслила особливе місце архівознавства та архівознавчої терміносистеми поряд з іншими науками [9].

Питання модернізації підготовки фахових архівістів у вузах України порушив М.В. Довбищенко [10]. Дослідник наголошував на необхідності введення до викладання архівознавчих курсів палеографії і поглиблення вивчення польської, староукраїнської та латинської мов, оскільки величезна кількість документів, що знаходяться в архівах, бібліотеках і музеях історії України XVI-XVIII ст., написані саме цими мовами. Водночас, автор пояснив доцільність введення курсу «Судові та станові установи України XVI-XX ст.», адже маючи уявлення про специфіку роботи цих установ і тих законодавчих норм, якими вони керувалися, архівіст зможе проводити якісне наукове опрацювання архівних документів.

Значну увагу процесу підготовки архівних спеціалістів приділяє кафедра давньої історії України та архівознавства Львівського національного університету імені Івана Франка, яка є одним з основних центрів здобуття архівної освіти на території Західної України. Зокрема, проблемі викладання архівознавства на базі науково-методичного кабінету архівознавства та допоміжних історичних дисциплін Центрального державного історичного архіву України у м. Львові присвячено наукові праці Н.М. Царьової [11]. Аналіз процесу викладання спеціальних історичних дисциплін у вузах висвітлено у роботах Р.М. Шуста. До кола його наукових досліджень входить активне вивчення історії нумізматики та її особливостей. Серед праць науковця слід виокремити навчальний посібник «Нумізматика: історія грошового обігу та монетної справи в Україні» та довідник з нумізматики, де акцентовано на ролі й місці нумізматики як окремої наукової та

навчальної дисципліни. На основі багаторічного досвіду Р.М. Шуст у своїх працях охарактеризував особливості викладання нумізматичної у Львівському університеті [12].

Однією з найважливіших проблем сучасності є необхідність модернізації архівознавства у зв'язку зі стрімкою інформатизацією суспільства. Актуальність напрямку дослідження і побудови архівних ресурсів у глобальній інформаційній мережі зумовили появу значної кількості публікацій, що мають безпосереднє або опосередковане відношення до цієї проблеми. Про перспективи розвитку ресурсів архівного порталу, які пов'язані зі створенням належних умов для розвитку архівної освіти в державі та формування інформаційного простору в державі, йдеться у роботі А.А. Кисельової. Дослідниця стверджує, що найбільш актуальними завданнями на найближчу перспективу є створення раціонального архівного порталу та забезпечення своєчасної актуалізації інформаційної складової архівного порталу, розширення функціональних можливостей, удосконалення його інформаційного наповнення, збільшення і розширення переліку послуг, що пропонуються в порталі, його популяризація в Україні та за її межами [13]. Ці заходи, на її думку, справлять позитивний ефект на процес підготовки кваліфікованого архівного працівника, а також нададуть можливість якісного доступу до електронних архівних інформаційних ресурсів.

Переваги та перспективи розвитку дистанційної освіти як процесу, який базується на принципі самостійного навчання студентів у певному оточенні, що створюється сукупністю інформаційних технологій, плідно вивчає А.М. Сукало. На основі аналізу можливостей використання наукової інформації на сайтах вітчизняних архівів та широкого потенціалу сайтів зарубіжних архівних установ, дослідниця відзначає формування у студента творчого підходу у вивченні обраного предмету й утвердження інформаційної культури, яка є розумінням основних способів подання та здобуття знань, зосереджених на комп'ютерних файлах з подальшим їх застосуванням на практиці [14].

Особливе значення для становлення сучасної архівної освіти й науки має заснування у 1994 р. Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (далі – УНДІАСД), головною метою якого стала розробка науково-теоретичних і нормативно-методичних проблем розвитку архівної справи та документознавства. Основні напрями діяльності УНДІАСД активно вивчав В.П. Ляхоцький [15]. У своїх дослідженнях автор приходить до висновку, що головною метою науково-дослідних робіт є вивчення історичного досвіду, вдосконалення інформаційної служби архівів та інтеграція вітчизняних архівів у світову спільноту. Подібні проблеми розвитку архівної освіти та науки досліджували О. Онищенко, К. Новохатський та А. Шурубуря.

Роль інституту, його головні успіхи та досягнення науково-дослідної роботи широко висвітлено у науковому дослідженні В. Бездрабко [16]. Авторка детально розглянула історію заснування інституту від появи ідеї створення установи у 1950-х рр. до реалізації її у 1990-ті рр. та в період його активної діяльності у 2000-х рр. Головною особливістю даної роботи є те, що дослідниця здійснила комплексний огляд усіх наукових видань УНДІАСД, охарактеризувала дослідження його співробітників і відзначила місце інституту у системі архівної освіти.

Важливе місце в огляді наукових досліджень архівної освіти в Україні займає робота І.Б. Матяш «Архівна наука і освіта в Україні 1917-го–1930-х років», де оцінено державну політику в галузі архівної справи, діяльність наукових архівознавчих центрів і навчальних закладів, їхній концептуально-теоретичний і науково-практичний доробок у галузі архівознавства й археографії, а також проаналізовано науково-навчальні архівознавчі видання, комплекс історіографічних та історичних джерел, пов'язаних з історією архівної справи. Перу І.Б. Матяш також належить ряд наукових праць, які розкривають роль особи в архівній науці та освіті, характеризують післядипломну освіту архівістів та архівну аспірантуру, вказується на нагальну необхідність розвитку інформаційного напрямку в освіті архівістів і пропонуються власні шляхи та методи вирішення окреслених проблем [17].

Актуальні питання підготовки та перепідготовки кваліфікованих кадрів для архівної галузі піднімала дослідниця М.В. Ковтун [18], яка аналізує процес підготовки кадрів істориків-архівістів на основі матеріалів, опублікованих на сторінках журналу «Архіви України» (середина 1940-х – початок 1950-х рр.). Значну увагу дослідниця приділила архівній аспірантурі й організації науково-дослідної роботи в архівних установах Української РСР, створенню кафедри архівознавства та історико-архівного відділу на історичному факультеті Київського університету, роботі друкованих

органів у питанні підвищення ділової кваліфікації архівістів.

Розвиток архівної справи в Україні в умовах сучасності ставить якісно нові вимоги до рівня підготовки працівників архівної галузі, потребує збільшення кількості кадрів вищої кваліфікації та постійного підвищення фахового рівня архівістів. З метою сприяння координації та підвищення рівня підготовки фахівців вищими навчальними закладами України, Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства спільно з кафедрою архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка було підготовлено навчально-методичний комплекс з архівознавства для студентів вищих навчальних закладів. До нього увійшли два видання підручника «Архівознавство», де охарактеризовано основні напрями та форми науково-дослідної роботи архівних установ, «Нариси історії архівної справи в Україні», в яких висвітлено організацію наукових досліджень у галузі архівної справи, її зміст і форми та «Хрестоматія з архівознавства», що документально підтверджує теоретичний матеріал навчально-методичної літератури. Позитивний вплив на підготовку кваліфікованих архівістів мав навчальний посібник і перший український термінологічний тлумачний словник «Архівістика». Корисним для підготовки фахівців архівної галузі є також «Українська архівна енциклопедія» – фундаментальне науково-довідкове видання, що висвітлює широке коло питань теорії та історії архівної справи, документознавства, архівознавства, спеціальних галузей історичної науки тощо.

Таким чином, за час розбудови української незалежності архівна освіта піднялася на якісно новий рівень, значних успіхів досягла й організація науково-дослідної роботи в архівній галузі. Основна роль у підготовці кваліфікованих архівних працівників належить вузівським кафедрам та Українському науково-дослідному інституту архівної справи і документознавства, які є головними центрами розвитку архівістики.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Калакура Я.С. Інформатика в системі архівної освіти (з досвіду Київського національного університету імені Тараса Шевченка) / Я.С. Калакура // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. – Вип. 5. – К., 2002. – С. 141-145; Його ж. Історико-архівознавча школа Київського національного університету імені Тараса Шевченка / Я.С. Калакура // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. – Вип. 2. – К., 2000. – С. 8-19; Його ж. Будівничий історико-архівознавчої школи Київського національного університету імені Тараса Шевченка / Я.С. Калакура // Проблеми архівознавства і джерелознавства. Зб. наук. праць до 90-річчя від дня народження проф. Стрельського В.І. – К., 2001. – 40 с.; Його ж. Сучасне архівознавство у Шевченківському університеті / Я.С. Калакура // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 4. – К., 1999. – С. 58-61; Його ж. Архівознавство: наука чи система наукових знань? / Я.С. Калакура // Там же. – 1996. – Т. 1. – С. 43-49; Його ж. Архівознавчий осередок шевченківського університету / Я.С. Калакура // *Архіви України*, 2008. – С. 158-169.
2. Калакура Я.С. Центр архівістики та джерелознавства в Київському університеті / Я.С. Калакура, М.Г. Щербак // Студії з архівної справи та документознавства. – 2004. – Т. 12. – С. 156-161.
3. Казьмирчук М. Г. Кінофотофонодокументи в архівознавстві: навч. посіб. для студ. іст. ф-ту за спец. «Архівознавство» / М.Г. Казьмирчук; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Історичний факультет. Кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – 230 с. Її ж. Кінофотофонодокументи в архівознавстві: Програма та навчально-методичні матеріали з курсу для магістрів історичного факультету за спеціальністю «Архівознавство» / Укл. М.Г. Казьмирчук. – К.: Логос, 2009. – 56 с.
4. Калакура Я.С. Архівний менеджмент як галузь наукових знань і навчальна дисципліна / Я.С. Калакура // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 15. – К., 2007. – С. 18-24; Його ж. Архівіст третього тисячоліття // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. Вип. 1. – 1999. – С. 18-24.
5. Гончарова Н. Інформаційний менеджмент та підготовка фахівців-архівознавців / Н. Гончарова // Студії з архівної справи та документознавства. – Т. 4. – К., 1999. – С. 62-64.
6. Мага І. Архівний менеджмент: до питання рейтингування державних архівів // Студії з архівної

- справи та документознавства / І. Мага. – Київ, 2009. – Т. 17. – С. 97-112.
7. Застосування критеріїв та показників визначення ефективності діяльності місцевих державних архівів / [уклад.: Зворський С.Л., Мага І.М.]. – К.: 2009. – 34 с.
  8. Павленко С. Кафедра архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка / С. Павленко // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. – 2000. – Вип. 2. – С. 154-163; Її ж. Проблеми викладання архівознавчих дисциплін у вузах неісторичного профілю // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство. – Вип. 5. – К., 2002. – С. 66-95.
  9. Зозуля С. Архівознавство та суміжні наукові галузі: проблема взаємозв'язку терміносистем / С. Зозуля // Архівознавство. Археологія. Джерелознавство. – 2009. – Вип. 10. – С. 46-60.
  10. Довбищенко М. До питання про нові напрямки викладацької роботи на кафедрі архівознавства Київського національного університету культури і мистецтв / М. Довбищенко // Студії з архівної справи та документознавства. – К., 1999. – С. 61-62.
  11. Царьова Н.М. До проблеми викладання архівознавства на базі науково-методичного кабінету архівознавства та допоміжних історичних дисциплін ЦДІА України (м. Львів) / Н.М. Царьова / Українське архівознавство: історія, сучасний стан та перспективи. Наук. доп. Всеукр. конферен. – Ч. 2. – К., 1997. – С. 33-36.
  12. Шуст Р.М. Нумізматична наука у Львівському університеті (кінець XVIII – середина XIX ст.) / Р.М. Шуст // Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний вісник. Львів: місто-суспільство-культура. – Львів, 1999. – С. 249-258.
  13. Кисельова А.А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі: види, доступ, перспективи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.10 / А.А. Кисельова. – К.: 2005. – 19 с.
  14. Сукало А. Використання можливостей архівних сайтів у дистанційній освіті / А. Сукало // Архівознавство. Археологія. Джерелознавство. – 2002. – Вип. 5. – С. 146-151.
  15. Ляхоцький В. Основні напрями діяльності Українського державного науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства / В. Ляхоцький. – 1996. – Т. 1. – С. 4-12.
  16. Бездрабко В. Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства – провідна наукова установа документознавчої галузі / В. Бездрабко // Архіви України. – 2009. – Вип. 3-4. – С. 66-95.
  17. Матяш І. Особа в архівній науці та освіті 1920–1930-х рр. як чинник поступу архівістики / І. Матяш // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий наук. зб. – 1999. – Вип. 1. – С. 12-22; Її ж. Джерела до вивчення історії архівної науки і освіти в Україні 1920-1930-х рр. / І. Матяш // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвідомчий наук. зб. – 2001. – Вип. 3. – С. 271-302; Її ж. Архівна аспірантура: віхи становлення / І. Матяш // Там же. – 2000. – Вип. 2. – С. 24-35; Її ж. Сучасні проблеми архівної освіти в Україні / І. Матяш // Там же. – 2002. – Вип. 5. – С. 134-141.
  18. Ковтун М. Питання підготовки кадрів істориків-архівістів на сторінках журналу «Архіви України» (середина 1940-х – початок 1950-х рр.) / М. Ковтун // Пам'ятки. – 2008. – Т. 9. – С. 66-71.

Хомич І. Основные тенденции современной архивной науки и образования в Украине в исследованиях отечественных учёных.

В статье сделан обзор научных исследований отечественных историков-архивистов, основное внимание в которых уделено ключевым проблемам украинской архивной науки и образования.

Ключевые слова: архивистика, историки-архивисты, архивный менеджмент, специальные исторические дисциплины.

Khomich I. Main tendencies of modern archival science and education in Ukraine in national scientists' studies.

This article presents an overview of research local historians, archivists, the focus of which is paid to the key problems of Ukrainian archival science and education.

Key-words: Archives, historians-archivists, archival management, special historical disciplines.

Одержано 09.11.2012